

ՄԵԳԼՈՐ

ՀԱՆՐԱՍՏԵՍՆՕՐԵԱՅ

Եւ հրապարակել ամեն ամիս 10ին, 20ին և 30ին:
Ստորագրութեան արեւելքն էն:
Կ=Պօլէս. Ընթերցողութեան Ըն-
թերցարանը: Մեծ նոր խանի Լեւի դռն-ը Բէ-6.
Չմեռնիք. Պ. Ղ. Գ. Պաւլաւարեանին
շահաւարտները:

Տաւիւն գինն է 100 շաւա-
ղ էրանէայ " 60 "
Սէն Բէ-ին " 4 "
Որ Բէ-էն ունի ինչայ ստորագրելի:
Դոսր երեւիք Լրագրոյ ճամբոն ծախ-
տանդին վայ է:

Ճանաչողմը մէկ անգամի համար 100 իր
" Երեւ " 80 "
" Երեւ " 60 "
Մեծ: պատկերաւոր և խոշոր գրեւոր էրած
Ճանաչողմերը ուրիշ ստորագրութեան:

ՀԱՅՏԵՄԱՆԻՐ 20

Դ. ՏԱՐԻ 1860

ԹԻԻ 113

ԽՄԱՐԱԳՐԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ

ԿԱՆՉՈՒՄ

Տղադրութիւնը պէտք է որ եւ քաշ-
վի բնաւ մէկ զահի մը տալն էն. ճշմարտու-
թիւնը յայտնու համար: Խնայա խիստները
և իրաւաւորութիւնները, որոնց խիստ շատ
անգամ կ'ապագայանին Տէրութեան մարդիկ:
Հասարակաց խաղաղութիւնը պահպանելու
համար՝ գաղափարի խաղաղութեան մէջ
չըկան:

Փ. Տ. Փօլէս:

Ըսկէ քանի մը օր առաջ Ս. Պատրիարքէն
հրաւեր մ'ընդունեցինք յաղագային Բաղարա-
կան ժողովին ներկայանալու:

Ընդիէն ստգիէն ալ կը լսէր թէ լրագիր.
ներուն տալու աղգային լուրերը Պատրիար-
քարանէն առնելու պատուէր պիտի տրու-
վէր:

Ըսոր մենք ամենին չէինք կրնար հա-
ւատալ և մեծ իրաւունք ունէինք չհաւա-
տալու. վասն զի նախ աղգային կառավարու-
թիւնը իրաւունք չ'ունէր (Պատմական կայսե-
րութեան տաղաղութեան շնորհած ազատու-
թեան սահմանները սեղմելու. երկրորդ՝ նոյն
ինքն Վաղային կառավարութիւնը պարտք ու-
նէր տաղաղութեան իր ազատութիւնը պա-
հելուն պաշտպան կենալու՝ համեմատ իր
սկզբանցը. վասն զի արդի Վաղային կառավա-
րութիւնը տաղաւ սահմանադրական է, որուն
հիմը և պաշտպանը և երաշխաւորը ազատ
տաղաղութիւնն է:

Վաղային կառավարութիւնը կամ իր սկզբ-
բունքը փոխելու էր տաղաղութեան ազա-

տութիւնը բառնալու համար, կամ անգէտ
ըլլալու էր թէ սահմանադրական կառավա-
րութիւն մը կը կործանի՝ եթէ իրեն նեղուկ
և պաշտպան չունենայ ազատ տաղաղութիւ-
նը, որ ժողովուրդին ու կառավարութեան
մէջ անաչառ դատաւոր կեցած՝ ժողովուրդին
արգարացի բողբոջներն ու իրաւունքը պիտի
յայտնէ կառավարութեան և կառավարու-
թեան, որոշումներն ու վճիռները քննելով
անոնց արգարութիւնը պիտի բացատրէ ժո-
ղովուրդին:

Տղադրութիւնը, հասարակաց բարեօրէն հա-
մար իր ազատութիւնը գործադրած ստեն,
ամանց տալի երեսալը ոչինչ պիտի համարի,
և անոնց ծածկել ուղած պէպքերն ու եղե-
րութիւնները ինք ալ չընդիտի ծածկէ երբէք.
Հասարակաց խաղաղութիւնը չընդունելու
անխելք խոհեմութեամբ կամ աւելի ծիշդ-
խոտելով՝ պայանելի երկչոտութեամբ. այլ
համազլւած ըլլալով որ ճշմարտութիւն մը
գաղափարի մնալով այսօր հասարակաց խաղա-
ղութիւնը չընդունէ նէ՝ վաղը անոր բարօրու-
թիւնն ու յառաջագիմութեան մեծ փրաններ
պիտի հասցընէ՝ պէտք է որ ամեն ճիշդ-թա-
փէ, ամեն փնտռ, վտանգ, զոհ, աչքը առնէ
ու պատերազմի. իր պարտութեանը մէջ
մեռնի նէ ալ իր պաշտպանած ճշմարտու-
թիւնը օր մը պիտի պաշտպանի:

Հրատարակիչ մը երբէք չը պիտի աշխատի
ինքը կողմնակից ըլլալու. այլ պիտի ջանայ իր
պաշտպանած իրաւունքին կառավարիչ ճարելու:

" Հրատարակիչը կրնայ բոլը. թէ է՝ ամե-
նէքեան, այլ է՝ ոչ: Իր պարտքն է գէմ կենալ
նաեւ միեւն միայնիւր յափշտակութեանը:

Ամիսներու նուազ լուսաւորեալ բնական աղ-
բումները շողքորթեալով գիւրաթեք ժողո-
վուրդ մը ստանալու չափատելէն դատ՝ պէտք
է՛ որ յարգէ բնաւ մէկ մողորութիւն մը,
բնաւ մէկ երեւոյթ մը, թէ և էն դովելի
զգացմունքներով, հասարակաց բարւոյն էն
անարատ սիրովը և մարդկային փրկութեան
էն ջերմ եռանդովն արտադրեալ ըլլան ։
Սասնաւորաց վրայ եղած ներքին փափկու-
թիւնը չը կրնար արդարանալ այն անձանց
քով, որ ժողովուրդը կրթելու պաշտօնն ա-
ռած են ⁽¹⁾ ։

Հրատարակիչը իր երկու կողմը բաժնը
ված մարդոցմէ հաւատարմութեան հեռու կե-
ցած՝ զանոնք իր քովը պիտի կանչէ . ինքը ոչ
կառավարութեան պիտի մօտենայ կուսակիցն
ըլլալու ու անոր ապօրինիաւոր վճիռները ար-
դարացնելու, և ոչ ժողովուրդին պիտի մօտե-
նայ անոր գրգռիչն ըլլալու ու անիրաւ պա-
հանջմունքներն տեղը տանելու և իր պար-
տուց զանցառութիւնը գովելու ։

Հրատարակիչը ոչ կառավարութեան ըս-
տաւնալիքներէն պիտի վախնայ ու յետս կա-
ռի, և ոչ ժողովուրդեան կ'շտամբանքն ու սառ-
տերը պիտի լսէ և ոչ անոնց աղաղակին մէջ
ինք լսէ ։

Հրատարակիչը այս աշխարհէն չը պիտի
ձանչէ ինքզինքը . այլ ազատ աշխարհին հրեշ-
տակը պիտի ըլլայ, քարոզող այն ճշմարտու-
թիւնը, որ այս աշխարհն ալ ազատ պիտի ընէ ։

Հրատարակիչը իր ճշմարտութեան Աս-
տուծմէն ետքը իր ազատութիւնը պիտի
պաշտէ և անոնք որ ապագրութեան ազա-
տութեանը թշնամին են, մարդկային սեռին
և անոր Արարչին ալ թշնամին են ։

Այս համազմամբ չէինք յուսար, որ աղ-
բային Քաղաքական ժողովը ազգին մէջ ար-
պագրութեան ազատութիւնը սանձելու գի-
տաւորութիւն ունեցած ըլլար . չէինք հա-
ւատար և վերջապէս անոր ասեանին ներկա
յացած առեւտրիս համոզվեցանք, որ չէինք
խաբւիւր ։

Ազգային Քաղաքական ժողովը, ազգային
ամեն լուրերուն հրատարակումը, իր գործոց
և որոշմանց վրայ մեր ընելիք քննութիւննե-
րը մեղի չ'արգիլեց, ինչպէս որ չէր կրնար
ալ . այլ մենէ խնդրեց, որ ազգային լուրերն
հրատարակելուս առաջ նախ աղէկ մը ստու-
գենք զանոնք, ազգային դիւանը իբր ազգա-
յին լրոյ ստուգութեան աղբիւր՝ անկէ պա-
հանջելով պէտք եղած տեղեկութիւնները ։

Այս թեթեւ պահանջումն ալ չէր կրնար
ընդունել Սեղուն . վասն զի՝

Նախ՝ պարտաւոր չէր կրնար ձանչել ինք-
զինքը ազգային լուրերն Պատրիարքարանէն
պահանջելու . ուր այսօր չէ նէ ուրիշ օր մը
գուցէ իր ուղած տեղեկութիւնը իրմէ զույ-
վէր կամ իր պահանջած կերպովը չ'ընդունէր ։

Երկրորդ՝ իր թղթակիցներուն վրայ հա-
ւատարմութիւն ունենալով անոնց տուած
լուրերը ստուգելու կարօտութիւն չ'ունէր,
որուն ապացոյց՝ պարծանօք կ'ըսենք մինչեւ
այսօր իր տուած տեղեկութիւններուն և ոչ
մէկը սուտ կամ սխալ եղած են ։

Երրորդ՝ շատ անգամ կը պատահէր որ լուր
մը Պատրիարքարան չը հասած՝ խմբագրի մը
գրասենեակը կը հասնի . եթէ Պատրիարքա-
րանէն տեղեկութիւն առնելու սպասով լու-
րը կը հիմնայ և օտար լրագիրք ուղածնուն
պէս կը տարածեն, ինչպէս որ քանի քանի ան-
գամ պատահած է ։

Չորրորդ՝ անանկ գործեր կ'ըլլայ, որոնց
հրատարակութիւնը ազգային կառավարու-
թեան կամաց հակառակ կամ իբր թէ անկէ
գաղտնի պէտք է կատարել ։

Այս պատճառներով ահա Սեղուն չէր
կրնար հաճիլ որ և է կերպով մը մէկէ մը կա-
խում ունենալու՝ զի կուզէ ճշմարիտ հրա-
տարակիչ մը ըլլալ ։

Ի վերայ այս բանայնի կը խոստովանի
թէ մեծ շնորհք մը ըրած կ'ըլլայ մեղի ազգա-
յին կառավարութիւնը, իր դիւանները բա-
նալով լրագրատպետաց սաջի . ուստի կը յայտ-
նենք մեր երախտագիտութիւնը, և մասնա-
ւորապէս Սեղուն կ'իմացնէ, ինչ որ ատեա-
նին սաջի ալ խմայուց, թէ առանց ինքզինքը
պարտական ձանչելու ամեն լուր ազգային
դիւաններէն առնելու՝ պէտք ունեցած ու
տեն կը դիմէ անոր ։

Ազգային կառավարութիւնը իրաւունք
ունէր լրագրատպաններէն պահանջելու որ աղ-
բային լրոյ վրայ Պատրիարքարանէն տեղեկու-
թիւն առնեն սա պատճառով միայն, որ կրք-
նայ գրանդովը այնպիսի լուրեր ալ, որոնց հրա-
տարակութիւնը վնաս և ծածուկ մնալը օ-
գուտ բերելով Ազգին, Ազգային վարչու-
թիւնը անոնց վրայօք լուրթիւն պատու իրե-
լու կ'ըլլայ լրագրատպետաց ։

Նախ կ'ընդունինք իբրեւ լուր անօրէնու-
թիւն մը, ինչպէս հոն ատեանին մէջ հաս-
տատեցինք . բայց ասոր ալ սա կը պատասխա-
նենք՝ թէ խոհեմութիւնը՝ խոհեմ չ'եղողէն
պահանջելու են, և Սեղուն ալ յուսցնելու

են մինչև այսօր իր տուած լուրերէն հաս մը, որ Աղբին փնտ հասուցած ըլլայ, երբ մեծը անոր հակառակ շատ յօդուածներ կրնանք ցուցանել, որ Աղբին մեծամեծ ծառայութիւններ ըրած ըլլայ:

Բնել կուզենք որ առ ալ Մեղուին համար չ'է:

Ս'այց որ լատենու նայելով երկու շաբաթ առաջ աղբային Արծնական ժողովը աղբային մէկ երկու լրագրաց ինչպէս փառացած՝ ամեն լրագիրներէն ալ աղբային Քաղաքական ժողովին քանդաւորներ ըրած ըլլալով՝ կը պարտաւորինք մէկ քանի խօսք ալ անոր ուղղելու:

Մէկ երկու լրագիր մէկ երկու եկեղեցականի անկայել փարմուկը բարձրացած ըլլալով ցաւօր սրտի կ'իմանանք, որ փշտայեր է: Ի՞նչպէս կ'իմոցնենք որ պէտք էր ուրախ ըլլար Արծնական ժողովը և մանաւանդ շնորհակալ այն լրագիրներէն, որ մատուցողաց պահանջները երկու հանելով ընդհանուր եկեղեցականութեան փութքը ու պատիւը պիտի աւելցնէին: Արծնական ժողովը լրագրաց այս փարմուկին փայ չը փշտանալէն զոտ՝ պէտք է որ ինք ալ միանայ լրագիրներուն, ու եկեղեցականաց մէջէն իրենց որարտաբողութեանց և ուխտին դէմ՝ մեղանշողները խոյատաւակէ, որպէս զի ընդհանուր եկեղեցականաց փայ աղբին ունեցած համարումն աւելցնայ: Վասն զի այն ատեն պիտի համոզվի ժողովուրդը թէ կղերը ամբարշտութեան և անօրէնութեան թշնամին է և չը կրնար տանիլ ամբարշտին անամօթութեանցը: Իսկ եթէ Արծնական ժողովը յանցաւոր եկեղեցականները չը դատաւարաւորէ և չը պատժէ ինչ զատ՝ անոնց յանցանքը անտես ընելու քայլ կամ ծածկելու աշխատի, ան ատեն ու մեն մարդ իրաւունք կ'ունենայ կողմէնէն թէ Արծնական ժողովը թշնամութիւն կը ցուցնէ անոնց և թէ իր մէջը անմեղ մը չ'ունի, որ էր առաջ ան նեւէ քարը յանցաւորին ճակին:

Մենք որ Հայոց եկեղեցւոյն պաշտօնէից արժանապատուութիւնը գիտենք, ժողովուրդին հետ համախոհ չ'ենք ըլլար, և միայն սա կը զուցենք թէ Արծնական ժողովը յանգեալ կը սխալի և ակամայ կը բամբալի, երբ կը պահանջէ, որ յանցաւոր եկեղեցական մը չը դատաւարաւորվի լրագրաց միջոցով, և կը ջանանք զանի համոզելու, որ անհատի մը դատաւարաւորվելը ընդհանրութիւնը կը փառաւորի: Եւ հայ կղերը աւելի կը փառաւորվի երբ ինք իր յանցաւորը պատժէ: Չենք ու-

ղեր որ Եւրոպական շատ աղբաց պէս յանցաւոր եկեղեցական մը քաղաքական պաշտօնէից ձեռքով պատժուի. որով այն աղբաց եկեղեցականները կը բամբաւորվին իբրեւ պաշտպան մարութեանց և իրենց վանքերը, պատրիարքարանները, իբրեւ նորակառոյց Հոռմ մը կամ Արշակունի մը: Մենք կը փախաբնիք, որ ինչպէս մինչև ցարդ Հայաստանեայց կղերը ըրած է, ինք պատժէ էն առաջ իր յանցաւորը ու հապա յանձնէ զանի քաղաքական իշխանութեան:

Գուցէ կը մտածէ Արծնական ժողովը, որ յանցաւորը կ'ապաշխարէ՝ դադանալով ու առանց անպատուութիւն մը կրելու իր պաշտօնը կը վարէ դարձեալ աւելի արժանաւոր: Եւ ինչպէս: Ըստ մեծի ալ կը համոզվինք. բայց սոցալիստաց յանցանքը շատ թեթեւ մ'ըլլալու է և ժողովուրդին դայթակղութիւն պատճառելու գործ մ'ըլլալու չ'է. աւանդմէ զատ յանցաւորը իր պաշտօնը վարելու սկսած օրէն այն տեսակ յանցանքով մ'ուրիշ անգամներ ալ բռնորոշ ըլլալու չ'է: Սա կայն երբոր կը անտեսենք անանկ յանցաւոր կայն երբոր կը անտեսենք էն իրենց եկեղեցականներ, որ անուղղայ են իրենց եկեղեցականներ, որպէս ինչպէս կը բամբաւորենք զապախառութեանց մէջ այն կը բամբաւորենք զանի, կը խայտառակենք և Արծնական ժողովին ալ կը պահանջենք, որ ի փութք իւր և ի շեմութեան ժողովուրդեան, դատաւարաւորեն, պատժեն այն եկեղեցականը Հայաստանեայց եկեղեցական օրինաց համեմատ ամենայն խոտութեամբ:

Եւ յունամբ որ այսչափով կըցանք մեր միտքը և գիտաւորութիւնը հաղկողնէլ Արծնական ժողովին, որ այսօր հետեւ փոխանակ մեղի դէմ փշտանալու՝ պիտի ցաւի ու փշտանայ այն եկեղեցականներուն փայ, որոնք իրենց յանցանաց արժանաւոր պատիժը նոյն իսկ իրենց վիճակակիցներուն ձեռքով կրելով՝ աշխարհիս առջև ալ մինչև ցած խայտառակ և անպատիւ պիտի մնան:

ՀԵՅՈՑ ԱՅԳԻ

ԼՈՒՍԱՒՈՒԹԵԱՆ ԿԵՍ ՍՈՒԲԲ ԹԱԳԻՄԱՆԻՉՆԵՐԻ

ԴԱՐԸ¹

Հայոց գիտնաւորին մեր օրերում, որ իւր քննողական հայեացքը ման է ածում՝

¹ Հիւսիսային 1860 թիւ 2: Այս գեղեցիկ և հմուտ յօդուածը հրատարակելու հետ պարտք կը համարենք նաև ծանուցանել թէ ատոր մէջ ամեն կարգիները միօրինակ չ'են պաշտօնի հեղինակին հետ:

ներկայ ժամանակի հոգևոր դասու անապա-
տացած կեանքի վերայ, և անսխիժար աւե-
րակներն մէջ շրջելով ի զուր է որոնում այն
տեղ մի դալար վայր, մի կանաչ ծաղիկ ու
ծառ, մի զովորար աղբիւր, որի սոքին կա-
րող էր նա մի փոքր հանգիստ աւելու և նո-
րադէլիւր կենսական ոգիքը—Հայոց գիտնա-
ւորին մեր օրերում պիտոյ է թոյլ տուած
լինի մի քանի բողբ թողուլ և մուսնալ տըր-
տում ներկան և որպէս թէ փշերի ու տա-
տակներն վերայից թռչելով անցանել դէպ ի
այն հին օրերի սահմանը, ուր գուցէ թէ
մուսուրական ճանապարհորդին հանդիպելու
են մի քանի դալար բոյսեր, մի քանի զանա-
զան հատով ու գուհով ծաղիկներ, մի քանի
ուրախաբեր հետք մարդկային բնակութեան,
մի քանի միսիթարիչ շէնքեր մարդկային աչ-
խատարութեան: Վի իմ սիրելիք, զարհու-
րելի է մի չոր ու ցամաք, անկենդան անա-
պատ. զարհուրելի է մի գերեզմանատուն,
որի մէջ մարդս չընտապատած է լուռ մեռեալ
ներկայ, ուր նորա ընկերքը են անշունջ և ան-
խօս ուրուականք. մարդս կորստ է կենդա-
նութեան պատկերների, իւր յատուկ կեն-
դանութիւնը ոտքի վերայ պահպանելու հա-
մար, մի անբնական բան է մահը և սէղու-
թիւնը. մարդուս խորհուրդը այս տիեզերքի
մէջ կեանք է և կեանքն է շարժողութիւն, յա-
ռաջագիմունի և վատասկ մարդկային կատարե-
լութեան հրապարակի մէջ: Այլէք ապա շտա-
պենք դուրս գալ այդ անապատից, ուր պիտոյ
է մեռաներ մեր յատուկ կենդանութիւնը,
եկէք փառահաւթեամբ տաք կոխեր այն հնու-
թեան սահմանի վերայ, ուր կը տեսանենք
խոյն, որ արդարեւ եղել է մի ժամանակ
Հայոց պատմութեան մէջ, ուր հայկական
եկեղեցու պաշտօնեայքը, ամենին անմահ
իւրեանց այժմուս ժառանգաւորներին, հառ-
կանալով իւրեանց սուրբ և բարձր կոչումը
դարձել են նոյնպէս աղբային լուսաւորու-
թեան պարագլուխք, թարգմանիչք, մատե-
նադիրք, ուսուցիչք և հովիւք ժողովրդի:
Ար տեսանենք, որ Հայոց եկեղեցու նախա-
հարքը հեշտութեամբ չեն վատասկել իւր
եանց ախմուսը վատասկները աղբի համար,
այլ հաղորդուոր նեղութիւններէ տանելով,
հեռաւոր ճանապարհորդութիւնք, դառն
ղթիւնք պանդխտութեան և օտարութեան
մէջ յանձն առնելով, այն և իւրեանց հայրենի
առխարհի մէջ ևս չլինելով ազատ ամարդք
հաղածանքներէ, Ար տեսանենք, որ մեր երա-
նէի հոգևոր նախահարց մէջ եղել է մի այլ

հոգի, մի այլ սիրտ, իմաստախնդրուի և ու-
սումնասիրուի, որ այսօր դարձել են ամենին
օտար և երկրորդական բաներ մեր հոգևոր
մարդերի մէջ. դորանից ամենայն դէպ
էր եղբայրակիւ, թէ մինչև որ աստիճան խո-
տորվել են յետինքս իւրեանց նախահարց գե-
ղեցիկ և գովանի շաւղից և փոխանակ յա-
ռաջ գնալու այդ ճանապարհի վերայ, ամե-
նին յետ են մնացել: Վի այն բարեյիշատակ
դարուն, որի մէջ ծաղկել են մեր երանելի
թարգմանիչքը, այդ օրհնեալ հոգիքը շտա-
անկամ մուսայել են իւրեանց մարմնական կա-
րիքը, ուսանելու և մտածելու համար, սուրբ
և առաքինի միամուրթութեամբ գիմել են նորա
օտար աղբերի տուն, հաւաքելու նոցա մէջ
իմաստութեան ծաղիկները, որ գոյանալ զար-
դարեն Հայաստանի չքաւոր անդատանք:
Վի կարող է առանց քողոր յիշատակի ար-
տասութի մտաբերել այն անօրինակ աշխատու-
թիւնքը, որանց ենթարկել են նորա իւրեանց
անձը, ոչ թէ ուսանելով, այլ սովորանալ կա-
նելով ուսումը յունական դպրոցների մէջ:
Այն տխուր, դժոխածին ֆանատիկսութեան
թունաւոր վիշապը, որ մեր օրերում ապա-
կանելով հոգևոր մարդերի սիրտը և հոգին,
թոյլ չէ տալիս մտնելու եւրոպական աղբերի
լուսաւորութեանը, դեռ ևս չէր բարձրա-
ցուցել իւր գլուխը, և քրիստոնէութիւնը,
այն երկնաւոր պարգիւ մարդկային աղբիւս,
դեռ ևս մաքուր և անարատ, ըստ որում
նորա ընդունող ամանը—մարդու սիրտը—մա-
քուր ու անարատ էր, լինումէր մի գեղեցիկ
պատճառ իմացական միաւորութեան և հա-
ղորդութեան օտար աղբերի մէջ, որ մին էին
Քրիստոսով, և ոչ թէ, ինչպէս այսօր, մի
տխուր հաղածանք թշնամութեան և աստ-
ուածընդդէմ ընկերապանցութեան աղբիւր:
Որ դարու Հայոց հոգևորքը փախչում են
եւրոպական լուսաւորութենից, որպէս թէ
օտար աղբերի ուսումը հերձուածողական էր,
փնտախար աղբին և եկեղեցուն: Ո՞ր թէ
այդպէս են ընթացել մեր սուրբ թարգմա-
նիչքը, այն հայկապ մարդիկը Հայոց աղբի
և եկեղեցու, որ երբեք հասանելու չէին իւր-
եանց մեծութեան աստիճանին, եթէ աշա-
կերալած չլինէին օտար յունական ուսմանը
և ինչպէս կարող էին նորա առանց ուսանե-
լու լուսաւոր աղբերից, Հայոց լուսաւորու-
թեան հիմնադիրք դառնալ: Վնենայն դէ մեր
բանագէտ Հայերից դիտէ, թէ Հայոց հին
մատենագրութիւնը իւր առաւել ընտիր դու-
ծերը թարգմանութեամբ միայն յունական

լեզուից յառաջացուցել է, որով և դարձել է մեր հին հայկաբանութեան գանձը: Ահ, ինչքան աննման են միմեանց անցած գնացած ժամանակներն և ներկայիս հոգեւորքը. սար ու ձորերն կան դոցա մէջ, դոքա հեռի են միմեանցից, որպէս երկինքը երկրից. դոքա չկամին ոչ իւրեանց անցեալը ճանաչել և ոչ ներկայիս պահանջողութիւնքը, և այդպէս թէ անցած օրերն և թէ մեր ժամանակի դաւ տատանով կարող չեն իրաւացնել իւրեանց անձը. լինելով ականաւոր նախահարց զուարէներ, չկամին լինել նոցա առաքինութեան ժաւանգներ. լինելով մեր ժամանակի քաղաքացիք, չկամին հասկանալ նորա հոգին և յառաջ խաղալ նորա հեռ միտքին, այլ մէջ տեղում կանգնած, ոչ մինին և ոչ միւսին պատկանաւոր, ցուցանու մեն միայն մի անոմալիսն, մի դարտուղութիւն բնդ հանուր կանոնից, մի հակառակախօսութիւն այն ժամանակին որի մէջ ապրումեն, այն ազգային հասարակութեանը որին անգամակիցը են: Այլ իւր ողորմելի մերկութիւնը ծածկելու համար, զուր և անօգուտ է մեր հոգեւորներին պարծենալ հուսութեան վատասկներով որ պատկանում չեն իւրեանց, ըստ որում չկայ պարծանք առանց սեփական վատասկների. և նախահարց աշխատատիրութիւնը ոչ թէ կարող չէ արդարացնել թռուների անգործ գառարկադորտութիւնը, այլ մանաւանդ պիտոյ է լինի մի խիստ դատաւոր դոքա վերայ:

Այսքան խոսք բաւական լինի մեր ընթերցողներին այն տխուր յարաբերութեան մասին որ կայ այժմուս և անցածի մէջ: Այժմ հանդէս տանք մեր ծառին և բանինք ազգի առջև այն բաղդաւոր դարը, որի մէջ Հայաստանի ականաւոր մարդիկ իւրեանց քրտնախաւառակ գործերով փառաւորել են մեր Հայոց եկեղեցին, ազգի խնայականութիւնը և հայկական բարբառը, որ պարունակում է իւր մէջ մեր բոլոր ազգային մտածութեան և գգայողութեան, մեր ուրախութիւնների և ցաւերի, մեր նիւթական և հոգեղէն կենդանութեան սրտաւոր անօթը և գործին: Արքա իւրեանց վտառակը արդարութեամբ կատարել է՞, և յանձնել են մեզ մի սուրբ կտակով, որ և մեք շահեցնելով այդ մեծազորութեան քանքարը, բաղմամբ փառաւոր յանձնենք մեր զաւակներին. նոցա լուսնի են իւրեանց պարտականութիւնը դէպ թէ մեզ, և մեզ պիտոյ է լուսնանալ մօրը դէպ ի մեր զաւակները, դէպ ի յետոյ գալց ազգը: Այս է աշխարհաշինութեան օրէնքը թէ ընդհա-

նուրի թէ մասնաւոր մարդկուէ մէջ: Թող ամբարեմիս Հայ վեր առնու մի քար և հազցնէ ազգային շինութեան վերայ. այնուհետեւ այդ շինութեանը յառաջ կ'երթայ, կը բարձրանայ և կը դառնայ մի օր մի հայակապ աաճար հայկական պարծանքի:

Թէպէտ մեր քերթօղահայր Մովսէս Խաբէնային զանազան տեղ իւր պատմութեան մէջ թափում է Հայոց նախահարց վերայ սառտիկ յանգիմանութեան և նախատանքի կայծակներ, անուանելով նորանց անխմաստաւոր վայրենամիտ մարդիկ, պարագայը աւաղակութեան և յափշտակութեան, տգէտք քաղաքական և ընկերական կարգերի, սակայն տեղիք կայ մտածելու, որ արդէն Քրիստոսի ծնունդից յառաջ մի քանի սերմեր մասնաւոր լուսաւորութեան և կրթութեան ընկել են Հայաստանի հողի վերայ և մանաւանդ թէ յունական լեզուի գիտութիւնը և գործածութիւնը տեղ է գտել Հայերի մէջ: Պատճառ, մի դժուար հաւատալի բան է, որ Հայերը, եթէ միտ դնենք այն շարունակ հազարդակցութեանը որ եղած է Հայոց և Յունաց մէջ Ալեքսանդր մակեդոնացու և Բարեւոստանի վերայ իշխող Սելևկիդեանց օրերում, այլև յետոյ Հայոց և Հռոմէացիցոց մէջ, անձանօթ լինէին Յունաց լեզուին և գիտութեանը: Այսպէս անհաւանական չէ, որ եղած էին Հայերի մէջ անանկ մարդիկ, որ մատենագրութեան մէջ, ինչպէս Ասորի ու Ագիպտացի հեղինակներ, գործ դրած լինէին յունական լեզուն, և իւրեանց իմացականութեան յիշատակները արձանագրէին յունական գրութեամբ: Արդարեւ տեղեկութիւն ունինք մեք թէ Տիգրան երկրորդի օրին, Արտաւադ անունով (69 տարի Քր. յառաջ) յունարէն շարագրել է ողբերգական և պատմական գրութեանք: Արա վերայ պէտք է յաւելացնել այն իրողութիւնը, որ Հայերը Սեպուքեան տառերի գիւտից յառաջ, բաց ի սասրի և պարսիկ նշանագրերից, գործ են անել յունական նշանագրեր մանաւանդ. և սորանից իրաւացի է կշռագրութեան, որ Հայերը այն միջոցին, երբ ընդունած էին յունական նշանագրերը, ունէին ևս յաճախ հազարդակցութեան թէ Յունաց ազգի և թէ նոցա գրութեան հետ:

Հարն ընդ հոռո:

նախ որ անձամբ մարտատեղեր վրայ կուգան . ապա ինչ
համար հարկը հարաւ տարաւ տարաւ կ'ենէն . որոնք նոյն է
նախնային և արքանից տոհմապետութեամբը աւանդած են
կրք , ինչու և ինչի գործածուած , անոնք մի հարցներ ,
անաքեղի փախչողներու ճամբան . անոնք հարկը մէկն են
կրնաւ ըսել . ուրիշ ինչի գէժ անիրաւութեանց միջոցներ ու
նին , որ կը սարսափիմ պոտմեւ : Այս միջոցներով մարդ դոր
ծերնուն չը խառնուիր . աղքատը մեծատուններ զուգած են .
ուսումնականները միայն իրենց մէջ կը վեճեն , կը տաքնան ,
ժողովուրդն արդէն այս առաջիններուն նոյնով անտարբեր է ,
բայց կ'անիծէ անոնք անէծք մ'անէծք չ'են գիտեր
չ'են ճանչեր Միայն ժողովուրդը խորեւր միջոցնե
րը գիտեն աւագ ու բարձր օրը Ս . Եկեղեցւոյն մէջ մեծ
հանգես : Ս . Մեծապալ տոնախմբութեան օրը վարժարանին
մէջ մեծ հանգես , և ուրիշ հանգեսներ , անոնք բաւական են .
ուրիշ ազգային շէնքեր կ'անհոտար թողնով վարժարանները եւ
բնակ վայ , Հիւանդանոցի 50—60 պատուարեւունքը հիւանդ
անկար կայն յետին խեղճութեան մէջ , ուրիշ նոր շէնք կ'ըս
կըսուի . որպէս զի ժողովուրդը իրիկաններ շուկայէն դար
ձած ժամանակը իր ճարտարապետութեան արվեստով զբաղի
իրենք ալ ուրիշ նոր փոխառութիւններով գործ տեսնեն , և
ազգին պարտը ու վեճակը ծանրացնեն . անոնք որ իրենց ի
նան աման ըսելով , դուք գիտէք , սա աղքին գործերը կար
գաղթեցէք . — իրենց ալ ուզած բանն է , հոգեւով , մարմնով ,
ազգով , գլխով դուրս չ'են ելեր . ժողովուրդը կ'օգտակէր
անոնց ձեռքէն Ժամանակէ վերջ գուցէ անոնք ոչ
կը խորտի , անոնք որդւոյք և որդւոյ որդւոյք , փետայնե
րով էնիշխանեցով ազգային գործոց մէջն գորս չ'են ելեր ,
և Հայտի ելենէ : Այս նպատակով 10—15 տարիէ 'ի վեր Ե
կեղեցի կը շինեն , որուն և ներքին մասը շատ պակասութիւն
ներ ունի . դեռ ան չ'ընցած հոկայ առաջնորդարան կ'ըսկան .
80—100 հազարով կը ընկնայ կ'ըսեն ժողովուրդն . քանի՜ լըմն
ցաւ ան ըսին և իրենց ոչնչաւ եղաւ Գուցէ նոր
չէնք մը չ'ունենան զբաղելու , Ս . Եկեղեցւոյն բակը մեծ աշ
տարակ մը շինելու խորհուրդը յղանաւ այս տարւած բարե
կենդանի գիշերներ , որպէս զի Եկեղեցի ներս մտնող
նաւերը անմիջապէս Հայոց թաղն ուր ըլլալ տեսնեն , և ա
նանկով քանի մը հարկը հազար զուգած էս փոխ աւանդ :
Առատափրատ իշխաններ և մանաւանդ Եւստօֆեանց մեծա
համբաւ գերդատանը մշտնջենաւոր և մեծազումար եկա
մաւ թաղին Կեդրոնեան վարժարանին , այս եկամուտներուն
վարձուց անօրէնութեան մէջ միշտ խորագրութիւն պակաս
չ'է եղած . աղէկ որ սոսակ չ'են թողցեր Զմիւռնացւոյ
ձեռքը , և թէ ոչ շատոնց եռապետաց կերակուր եղած լըմն
ցած էր : Բիւշմ' ալ աւելի ճշմարտութեան մօտենալով , և վեր
ջայններ խօսքերն . — Եկէ սա հոկայն , երկոյնհասակ ,
թանձրամարմին , և Ֆէռն . — եռապետութեան անգամ . իր
ընկերներուն երբեմն աշակերտ , բայց հիմա իբրեւ վարպետ և
տէր , մինչև անոնց ալ կը հրամայէ , անոնց ալ կը բռնանայ ,
անոնք ալ կը վախնան , այս հոկան մեծ հարսած մը կ'ըլլայ
Զմիւռնացւոյ . անոնք վեճակէ մը խորամանկութեամբ և աղ
ուհտութեամբ ու վեճակը անցնեն Եկ կը յուսար , իր ընկեր
ներն ալ , իր վարպետներն ալ կը խոնարհին : Զմիւռնացիք ,
աշուքիք բացէք , եռապետութիւնը վերնալու վայր է , միա
պետութիւն կը հաստատուի , սա աւելի գէշ , ասոր ոյժը բե
կանելու պատրաստեցէք , և ինչու ամենք ալ անտաքեր
կեցեր կը նայիք , դուք չէք ընդ բայց ձեր արժանի գաւակաց
մէջ հաւաքակի գաղանի խորհուրդ մը կը նկատեն , աղապա
րութեան դրօշը պարզած , ճշմարտութեան գէղեցիկ գրահա
ւարած , ան հոկայն անպակաս ըլլալու , և իր քաղաքակից
ները անոր ձեռքէն ազատելու : Ուստի հիմակուրէն կ'իմա
յընէ՞մ նոյն հոկայն , որ առտու երեկոյ զեւ կ'ողջունէ սիրա
լիր , այն ձեռքը որ ինձի կ'երկնցնէ բարեկամութեան նշան
աւարտ , այն ձեռքը իմ աղապետաց և իմ քաղաքակցաց վե
նտալը և անիծիք շողախառած ըլլալով , ստեղծ է ինձ և
կը հրաւիրեմ զերեք և իրենները , որ աղապին գործերն . բո
լբոյն եւ կենան . Եթէ ոչ լուսաւորեալ դարու մէջ ոչ միայն

գրէ հարուածով , ալ և իրենց քարթեթուրայով շարաշար
յաւիտեան կը խոյտաւակրին : Այս ընտանեկէն դիւրին է
հետեւեցնել . թէ նոյնիկային ըսած հարաւարձաք , իշխան
և Հայ հասարակութիւնը , որոնք պատասխանատուութեան
նկարէ կը ձգէ վարժարանիս և ուրիշ ազգային գործոց ան
կորդ կառավարութեան մասին , կամ արքանեականին նոյն է
նախնային կամ փառալիկ և կամ վնասկած անտար
բեր վեցող դժբողք ժողովուրդ , որոնք կ'սարսին մինչև որ
զերեկը պարտող Յետու մը գտնեն առաջնորդ :

Ինչոքով որ հաճիք հրատարակել պատուական լրագրող
մէջ այս յօդուածն :

8 Հոկ . 1860
Զմիւռնիա

Մնամ և այլն :
* * *

Այս եռապետութիւնը կամ քառապե
տութիւնը շատուց գիտեմք իրենցի Հայոց
մէջ . բայց կը յուսայինք որ հոտը ամեն հա
յաբնակ երկիրներ չը տարածիմ . մօտերս կը
կործանի անդիշատակ : Իսկ հիմայ , որ աշխար
հաճանօթ եղաւ , կը յորդորենք Օմիւռնացի
մեր եղբայրները , որ առաջնորդին գիտեն ,
Աղապին սահմանադրութեան գործադրու
թեանն սկսել տան , որ շատ ուշ մնաց , մա
նաւանդ անոնց համար , և ահա գաւառի
քուէարկութիւնը բարոյական զօրութեամբ
պիտի կործանէ այդ եռապետութիւնը : Ինչ
չու թուլեր կեցեր են : Սահմանադրու
թիւնը իրենց աղատարարը իրենց կ'սպասէ :

ԹԱՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ

— Իսկ քաղաքի Սոյր-եկեղեցւոյ թա
ղին թաղական Ժողովն , Սահմանադրութեան
հակառակ ապօրինաւոր կերպով կազմիւած
ըլլալ արդէն իմացուցած էին Սեդու և
Սիւնտի . հիմայ ալ կ'իմացնենք , որ Աղ
գային Քաղաքական ժողովը տարաք ճանչեց
իր մտադրութիւնը այն ընտրութեան եղա
նակին վրայ գործընելով անոր անպառաճու
թիւնները ուղղելու :

— Իւտիւտարի Եկեղեցւոյն թաղին
ընտրողներուն զերկով ջանկերուն ներքե
օրինաւոր և քաղցր գանգաւ մը կարգադրինք
իրենց քուէթուղթերը անհոգութեամբ ժա
մանակին չըբերող անձանց գէժ : Երկէ կ'ի
մացիլ , որ այն տեղին ընտրողական ժողովը
մեծ հագով զբաղած է գործին օրինաւոր ըլլա
լուն համար : Ուստի շնորհակալ կ'ըլլանք այն
ժողովը կազմող անձերէն և կը փախաբինք
որ ամեն թաղերու ընտրողական ժողովները
այսչափ հոգ տանին իրենց սրաշունը ըստ ար
ժանեայն կոտարելու :

— Սամաթիայ թաղին մէջ թաղական ժողովը Սահմանադրութեան կ'ստորեալ հետեւողութեամբ կազմելու համար, քանի մը վեճէր ծագած էր: Այս վեճերուն էն տարցած տակեր արդէն երեւոյթաւ ընտրված անձ մը Սահմանադրութեան գիրքը կ'առնէ ընկերին ձեռքէն ու պատուելով բոլոր բոլոր կ'ընէ:

Ի՞նչ միտքով ըրած է այս մարդը այս եղեւնագործութիւնը. Սահմանադրութիւնը Հայոց մէջէն վերցնելու միտքով է նէ՛ որ մէկ հատ մը պատուելով կ'ըլլայ և ոչ ինքը մի նախ աշխատելով, երբ բոլոր ազգին մէջ ջրը վաճ է և ամեն մարդ մեծ յարգանք ու աւանածութեամբ կը պատուէ զանի: Եթէ աւարդանք մը ընելու միտքով է՝ մտածելու է որ Այդ մը ողջն զանի իրեն ուղեցոյց և յառաջագիտութեան առաջնորդ ընդունած առեւ, ինքը է թէ անոր թշնամութիւն մը ընէ՝ բոլոր Այդ իրեն թշնամի ըրած կ'ըլլայ:

Չէիք յուսար որ անձ մը և մանաւանդ Ազգային ընդհանուր ժողովը երեւոյթաւ ընտրված անձ մը ասանկ անպատուութիւն և անարգանք ընէ՝ Ազգին Սահմանադրութիւնը:

Կը ինքերեք Սամաթիայի Հայ ժողովուրդէն, որ կամ Սահմանադրութիւնը յարգող և պատուող անձ մը ընտրեն ասոր տեղը երեւոյթաւ, և կամ գտնէ Սահմանադրութիւնը անձին հրապարակաւ յարգել տան:

— Այս կ'ընենքը անտեսելով Սամաթիայի Ահիւ մոշալէցիք առանց կ'ըն յարուցանելու, խաղաղութեամբ, սիրով և Սահմանադրութեամբ ամենակատարեալ հետեւողութեամբ կ'ա ժամու մէջ իրենց թաղական ժողովը կազմել լնացոյցէր են. Պաւլճ (ծափ դարկէր):

«Սէնք ըսաւ տեղին Րնտրոզական ժողովին (մենք կուտանք կոր աս տեղեր) անգամներէն մէկը, հաւաքելի տխարանքը կիրառի աստու արդարաւն մենք սոփի թոք ըրինք ու անանց ամեն մէկուն զատ զատ հարցոյցինք, ախարտանք, ալ կազէր ձեզի եկեղեցոյան, աս մարդը կազէր, աս մարդը, աս մարդը, Վմենն այս այս ըրին (որովհետեւ չէին կրնար չէ ընել երես երես): Սէնք ալ անանց ստորագրութիւնը ժողովցինք, որը մատը կախեց, որը ձեռքը, որը սորը ու հաշտար մը ըրինք Պատրիարքարան զրկեցինք:

Հայ թաղական ժողովը կազմելու Սահմանադրական եղանակը: Ահա ժամու մէջ թաղական ժողովը կազմելու եղանակը հաստատուելէն ետեւ, աս մարդիկը մէկ օրուան մէջ ալ Սահմանադրութիւնը պիտի կրնան շինել լնացոյցէր: Արեւմտ ինչ անխելքութիւն էր Այդին ըրածը, որ Սահմանադրութիւն մը շինելու համար քանի, քանի և հինգ հոգիէ յանձնաժողով մը կազմեց ու ամիսներով աս

րինքով սպասեց որ շինեն լնացոյցէր:

Այս մարդոցը ապին նէ՛ մէկ շաբաթուան մէջ կը լնացար ու այսչափ ալ կ'ընենք վեճէր չէր ծագէր:

— Հաշտար ըրաւ հարիւր ասոր ասորէ ի վեր կ'ընենք անչոր: Թաղական ժողովին ընտրութեան համար Քատըքէջի Հայերը ընտրողական ժողովին կազմէն հրաւեր մը ընդունած են, որուն ստորագրութիւնն է. Տէր. Նախագահ Քաղկեդոնի ժողովին:

Պատրիարքարանէն սարգիւս ըրաւ:

Հասոյց ի վեր կը զրուցեն մեզի թէ Վաղային Քաղաքական ժողովին մէջ ընտրութիւն կը խմկնէ: Այն քաղկեդոն չորեքշաբթի օրը աչքովն տեսնեք, իրաւ է:

Հայ ընտրութիւնը, հասոյց պիտի: Իսկ է որ մեծ փոփոխութիւն մը կայ Վաղային ժողովին մէջ. առաջ ամեն ժողովականաց առջեւ երեք կանգուն երկայնութեամբ Հռոմի ձերտակաւին գաւազանները երկնցած էին. աս տարբերութեամբ, որ աս գաւազանները ծուխ ալ կը հանէին. որով ամենին Պատրիարքն ալ Վաղային մարգարէին պէս ամպերու մէջ ծածկւում կը մնար յայտը ժողովըրդեան և նոյն իսկ ժողովականաց: Հիմայ ամեն կազմէն մէկ մէկ բարակ մուխ կ'ընէ: Կը փախարիք որ այս մուխերը չորեքշաբթի վրան զի պիտի զամար ժողովականներն ալ պիտի պահին՝ առաւել միջոց իրիկուն առիտի մեծ գլխացաւութիւնները առանց ծխելու մոխի չը կրնար ընել: Ահա գիտէք թող օրը բաւական պիտի ծխեն տէ (ստակը մենք չպիտի տանք ա) չըլլալը չընեն:

ՆՈՒՇԵՐԳ ՄԱՏԵՆԵՐ

Սարգիս սպառնալ:

Իստո հետաքրքրական և հին ու նոր դատուց վրայ անըւր ծանոթութիւններով ըրցուն ազգասիրական և հայրենասիրական ծառեր պարունակող 241 երեսէ բաղկացեալ գիրք մըն է ասի, որուն զուարճութիւնները ասի կարգադրելէն ետքը կը հասկնային:

Այս գիրքը արժանաւոր հեղինակը ձրի կը բաշխէ փախարող ընթերցասէրներուն: Ուղղը կրնայ երթալ Սեւ Նոր խանը Սեւ հաւը Հալապէի մեծարդոյ գործակալէն ձրի ընդունել, մինչև ու թ օր: (Նիկեայի քաղաքի ալ տրվի նէ՛ չըմտալիք):

ԽՈՐԱԳԻՐ-ՏԵՂԵՐ

Յ. Գ. ՍԵՂԱՅԱՆ

Ի ՂԱՆԱԹԱ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Ի ՏԳԱՄԱՆԻ ՅՈՒՆԱՆՈՒ ՄԻԻԿԵՆՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԳՈՐԾ ԹԻԻ 47